

РЕГУЛЮВАННЯ ІМПОРТУ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

Власюк Тарас Олександрович,
кандидат економічних наук

Проаналізовано українську систему тарифного й нетарифного регулювання доступу товарів на внутрішній ринок, визначено перелік основних проблем розвитку вітчизняної промисловості. Вивчено світовий досвід державної політики регулювання доступу іноземних виробників на внутрішній ринок, проаналізовано сучасну законодавчу базу, що обмежує вихід імпортованих товарів на внутрішній ринок, запропоновано низку рекомендацій стосовно підвищення конкурентоспроможності національних виробників.

Ключові слова: імпорт, тарифне й нетарифне регулювання, протекціонізм, СОТ, внутрішній ринок.

В умовах глобалізації чи не безальтернативним чинником економічного розвитку держави є поглиблення регіональної інтеграції, що своєю чергою неможливо без лібералізації торгівлі. Членство України у Світовій організації торгівлі (СОТ), політична та економічна інтеграція з Європейським Союзом, а також функціонування угод про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) сприяють доступу до зовнішніх ринків та відкривають значні можливості для збільшення торговельних потоків. Водночас розширення експортних можливостей вітчизняних товаровиробників має супроводжуватися відповідним захистом національних економічних інтересів.

Різноманітні аспекти імпортозаміщення досліджувалися у працях закордонних учених П. Ліндєрта, О. Кіреєвої, П. А. Кадочникова, К. Махбубані та Р. Бендіні.

Проблеми інтеграційних можливостей вітчизняної економіки висвітлювалися у працях таких вітчизняних учених, як В. М. Гейць, Л. В. Шинкарук та ін.

Проблематику регулювання імпорту досліджували В. О. Точилін, А. Бураковський та ін.

Водночас аспект використання національної імпортової політики для захисту внутрішнього ринку висвітлено в сучасній літературі не повною мірою.

Метою статті є аналіз сучасного стану імпортової політики України та розроблення рекомендацій, які б дозволили здійснювати ефективну політику імпортозаміщення, підсилити позиції вітчизняних виробників на внутрішньому ринку й переорієнтувати їх на виробництво високотехнологічної продукції.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стало важливим чинником посилення економічної інтеграції. Аналіз змісту глибокої й всеохопної ЗВТ з ЄС свідчить про низку переваг, які може отримати Україна внаслідок

безмитного доступу до одного з найбільших ринків світу та підвищення рівня доступу до ринків третіх країн. Водночас в Україні очікується зростання конкуренції на внутрішньому ринку, що вимагає його реструктуризації та перерозподілу факторів виробництва. Співпраця в межах ЗВТ з ЄС актуалізує також впровадження правових та адміністративних змін, дотримання високих стандартів якості виробництва. Це зумовить певні короткострокові витрати, однак уже в середньо- й довгостроковій перспективі такі кроки принесуть значну економічну вигоду [1].

У квітні 2014 р. ЄС односторонньо відкрив свій ринок для української продукції та скасував мита на 95 % товарів з України. Важливо зауважити, що європейські товари продовжують експортуватися в Україну за старими митними ставками. Це допомагає уникнути зростання конкуренції з виробниками ЄС на внутрішньому ринку. Однак, як уже зазначалося, ЄС встановив тарифні квоти на аграрну продукцію України, а саме на пшеницю, ячмінь, кукурудзу, м'ясо птиці. Таким чином, експорт без мита можливий лише в межах квоти, за межами квоти – з митом [2].

Загалом зниження митних ставок до нульової позначки є вагомим стимулом для вітчизняних виробників. Попередні митні ставки на експорт продукції в ЄС коливалися від 2 % (транспортні засоби, іграшки, спортивний інвентар, меблі, постільні речі) до 15–20 % (фрукти та ягоди).

Водночас такий крок не забезпечив значного збільшення доходів до державного бюджету України. За результатами 2014 р., збільшення експорту в ЄС складало лише 15 %. Однак це зростання значною мірою стало результатом девальвації гривні та підвищення «цінової конкурентоспроможності» української продукції. Варто також узяти до уваги чинник загального скорочення українського експорту на інші ринки, передусім на ринок РФ.

Очевидно, що Україна не повною мірою використовує потенціал Угоди з ЄС. Якщо на початку її тимчасового застосування (з 01 листопада 2014 р.) експерти оцінювали, що квот на безмитне ввезення товарів буде недостатньо, то сьогодні можна стверджувати, що Україна не використала більшості з них. Важливо зазначити, що, крім тарифного регулювання, ЄС використовує нетарифні інструменти. Значною перешкодою для української продукції є особливості технічного, екологічного, санітарного й фітосанітарного регулювання ЄС, що вимагають змін на законодавчому рівні в Україні.

Водночас українська система тарифного й нетарифного регулювання доступу товарів на внутрішній ринок не є досконалою. Недоліки та прорахунки державного тарифного регулювання можна віднайти під час аналізу еволюції формування митної політики в нашій державі, яка пройшла кілька етапів: перший (1991–1993 рр.) характеризувався посиленням контролем за зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання; другому (1994–1995 рр.) була властива спрямованість на наповнення державного бюджету за рахунок оподаткування експортної та імпорتنної діяльності; третій (1996–1998 рр.) характеризувався протекціоністськими діями щодо захисту національного товаровиробника від іноземної конкуренції. На сучасному етапі вирішуються завдання вдосконалення системи митно-тарифного регулювання відповідно до європейських і загальносвітових стандартів, дотримання зобов'язань участі у Світовій організації торгівлі.

Вплив системи багатостороннього регулювання міжнародної торгівлі, орієнтація на європейські стандарти й необхідність подолання наслідків агресії з боку Росії зумовлюють зміну формату зовнішньоторговельних відносин з іншими державами. На порядок денний виходять прагматичні відносини з країнами СНД, підготовка вітчизняних виробників до створення зони вільної торгівлі з ЄС, відповідність вітчизняних товарів світовим стандартам, успішна конкуренція з імпортованою продукцією на внутрішньому ринку. Цьому перешкоджають такі проблеми розвитку вітчизняної промисловості:

1) високі темпи зростання економічної динаміки, насамперед експортоорієнтованих галузей економіки, де завантаження виробничих потужностей значною мірою залежить від зовнішнього попиту і кон'юнктури, чутливих до цінових коливань та криз;

2) недостатня спроможність вітчизняних підприємств конкурувати не лише на зовнішніх ринках, а й на вітчизняному, що й зумовлює зростання імпорту споживчих товарів і втрату національними виробниками цілих сегментів внутрішнього ринку (наприклад, складної побутової техніки, меблів, автомобілів);

3) неефективне використання потенціалу високотехнологічних галузей (наприклад, частка

вітчизняних медичних препаратів на внутрішньому ринку складає 33 %, в Україні зареєстровано понад 800 од. продукції медичного призначення та медичної техніки вітчизняного виробництва й понад 3 тис. од. – імпортного виробництва);

4) використання на вітчизняних підприємствах морально застарілих технологій та обладнання (рівень зношеності основних засобів у реальному секторі вітчизняної економіки перевищує 75,0 %, у т.ч. у машинобудівній промисловості – 83,4 %, хімічній та нафтохімічній – 66,3 %, металургійній промисловості та виробництві готових металевих виробів – 59,0 %).

Крім того, існують специфічні проблеми низької конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на галузевому рівні.

Так, металургійній галузі властива висока енергоємність виробництва, яка в середньому на 30 % вища, ніж у розвинених економіках. В останніх частка машинобудівної промисловості складає 30–50 % загального обсягу виробництва (Німеччина – 53,6 %, Японія – 51,5 %, Англія – 39,6 %, Італія – 36,4 %, Китай – 35,2 %), що забезпечує технічне переозброєння всієї промисловості кожні 8–10 років. Для порівняння: в нашій країні аналогічний показник у 2014 р. склав 18,7 %.

Проблеми функціонування хімічної промисловості значною мірою пов'язані із зовнішніми чинниками, зокрема ціною на природний газ та збільшенням імпорту мінеральних добрив, сировина яких дешевша за вітчизняну (імпорт мінеральної продукції у 2014 р. склав 29,5 % загального обсягу імпорту, продукції хімічних галузей – 12,5 %; у 2013 р. відповідно 29,1 % та 11 %).

У деревообробній промисловості спостерігається істотна асиметрія зовнішньої діяльності. У загальному обсязі вітчизняного експорту частка деревини та виробів із деревини складає менше ніж 2 %. У товарній структурі експорту товарів цієї групи переважає продукція сировинного призначення, в імпорті – продукція з високою доданою вартістю, зокрема вироблена з вітчизняної сировини.

У легкій промисловості динаміку виробництва пригнічує тінізація, зростання обсягів імпорту за заниженою митною вартістю насамперед з Турецької Республіки та КНР, а також імпорт т.зв. секунд-хенду. При цьому виробництво конкурентоспроможної продукції легкої промисловості значною мірою залежить від імпортової сировини та обладнання.

Зазначені галузі потребують захисту з боку держави і у сфері внутрішньої (стимулювання банківського кредитування, сприяння інноваційній діяльності, зменшення тиску контролюючих органів), і зовнішньоекономічної політики (у спосіб застосування дозволених СОТ механізмів захисту внутрішнього ринку, основним інструментом якого є імпортне мито).

Середньоарифметичні ставки митного тарифу в Україні до та після внесення змін до митного тарифу й остаточного зв'язаного рівня після приєднання до СОТ, %

Товарні позиції	До внесення змін до митного тарифу	Після внесення змін до митного тарифу	Кінцевий зв'язаний рівень у межах приєднання до СОТ
За всією номенклатурою	10,47	6,51	6,28
Сільськогосподарські товари	19,71	13,84	11,16
Промислові товари	8,29	4,40	4,85

Митний тариф в Україні побудований за принципом тарифної ескалації: збільшення рівня митного оподаткування залежно від ступеня оброблення продукції. Сьогодні він залишається одним з основних заходів регулювання зовнішньої торгівлі з переважанням у митному тарифі адвалорної ставки мита й застосування специфічних та комбінованих ставок до окремих груп товарів. Зрозуміло, що митно-тарифна політика України має відповідати вимогам лібералізації зовнішньої торгівлі й легалізації тіншового імпорту, а також захисту вітчизняного виробника.

Середньоарифметична величина митної ставки перед вступом до СОТ за всією номенклатурою виробів складала 6,51 % (сільське господарство – 13,84 % та промисловість – 4,4 %) (табл. 1). Після вступу в СОТ відповідно до зв'язаних тарифів за всією номенклатурою – 6,28 % (сільське господарство – 11,6 % та промисловість – 4,85 %).

Попри те, що митні платежі ефективно захищають конкретні галузі від зовнішніх конкурентів, вони внутрішньо суперечливі: їх впровадження найбільше впливає на споживачів. Тому застосування мита як інструменту захисту вітчизняного виробника є доцільним до певної межі. Вітчизняний виробник за цих умов повинен забезпечувати конкурентоспроможність не лише за державної підтримки, а й у спосіб структурної перебудови виробництва.

Із набуттям чинності Законом України «Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року» від 28 грудня 2014 р. передбачено встановлення додаткового митного збору з імпортованих товарів, незалежно від країни походження цих товарів та укладених Україною угод про вільну торгівлю.

Додатковий імпорتنний збір справляється за ставками: 10 % – для товарів, що класифікуються в товарних групах 1–24 згідно з УКТЗЕД; 5 % – для 25–97 позицій; 10 % – для товарів, що підлягають оподаткуванню відповідно до ст. 374 Митного кодексу України.

На початку 2008 р. Україна та ЄС домовилися про врегулювання питань щодо експортного мита. Відповідними законодавчими актами передбачено поступове зниження мита на зазначений перелік продукції. Усі інші заходи, що за-

стосовуються в зовнішній торгівлі України, належать до групи нетарифних, переважно вони використовуються тимчасово, тому їх інституціональним забезпеченням є лише оперативні інструкції або нормативно-розпорядчі документи.

Хоча можливості нетарифного регулювання імпорту істотно обмежені (значною мірою внаслідок зобов'язання не застосовувати мінімальні імпорتنі ціни та обмежити використання імпорتنих квот), нині застосовуються переважно механізми ліцензування торговельних операцій і вживаються паратарифні заходи. Зокрема, у 2015 р. підлягають ліцензуванню експорт срібла, золота, відходів або брухту дорогоцінних металів; газу природного в газоподібному стані українського походження; шлаків, золи й залишків відходів, що містять цинк або мідь (одночасно із квотуванням); експорт та імпорт оптичного полікарбонату для виробництва дисків та обладнання для лазерних систем зчитування; широкого переліку озоноруйнуючих речовин, товарів, що можуть містити озоноруйнуючі речовини; експорт товарів із вмістом легованих чорних, кольорових металів та їх сплавів, експорт антрациту.

У світовій практиці паратарифні заходи вживаються як компенсувальні для вирівнювання умов реалізації імпортованих і вітчизняних товарів. Переважно це внутрішні податки на імпорт. Така практика застосовується в багатьох країнах і насамперед стосується акцизного збору та податку на додану вартість.

В Україні застосовується акцизний збір на визначені групи товарів, перелік яких розширено з 01 січня 2015 р. (сигарети, алкогольні напої, нафтопродукти, автомобілі, моторні транспортні засоби, електрична енергія), та податок на додану вартість у розмірі 20 % при ввезенні товарів на митну територію України, що нараховується за визначеною методикою з урахуванням попередньо нарахованого мита й акцизного збору.

Зрозуміло, що регулювання імпорتنих надходжень необхідне для розвитку національної економіки. Зокрема, йдеться про торговельні преференції та зниження мита для імпорту високотехнологічного обладнання для оновлення машинобудівної, хімічної галузі, видобутку природного газу. Пріоритетним може вважатися запровадження т.зв. заохочувального мита (зни-

ження мита на певний відсоток від тарифних ставок) для стимулювання імпорту високотехнологічних товарів. При цьому необхідним є посилення контролю за правильністю нарахування митної вартості імпортованих товарів, усунення можливостей для свідомого заниження, особливо під час імпорту продукції легкої промисловості.

У цьому контексті доцільною уніфікувати ставки мита на товари з ідентичними або подібними характеристиками, що сприятиме демотивації декларування імпорту в товарних позиціях, на які встановлено нижчі ставки згідно з Єдиним митним тарифом.

Сьогодні необхідними є заходи протидії імпорту неякісних продуктів харчування та споживчих товарів через узгодженість діяльності митних органів та органів державного контролю за якістю.

Ефективні важелі, чинники та засоби державної політики регулювання доступу іноземних виробників на внутрішній ринок можуть бути запозичені зі світової практики. Позитивний досвід протекціоністської політики в багатьох аспектах продемонстрували країни Сходу у ХХ ст. Японія, а згодом і Сінгапур, Тайвань і Південна Корея обрали технологічний варіант здійснення політики імпортозаміщення, що базується на інтенсивній модернізації, а також на виробництві високоякісної продукції. Такий варіант розвитку навздогін був обраний цими країнами насамперед через брак або відсутність сировинних ресурсів, які доводилося імпортувати.

Алгоритм досягнення успіху за цією схемою економічного обмеження доступу на внутрішній ринок товарів (послуг) іноземних виробників полягає у швидкому впровадженні новітніх технологій виробництва низки товарів, щодо яких досягаються лідируючі позиції. Дохід, отриманий від їх реалізації, спрямовується на розвиток соціальної та виробничої інфраструктури. У межах реалізації цієї моделі виробництво насамперед орієнтувалося на зовнішні ринки, що пояснюється обмеженістю внутрішніх ринків. Зазначені країни експортували товари, у вартість яких входить т.зв. плата за вміння та навички: програмне забезпечення, електроніку, технології, прилади, послуги інженерів і програмістів, ліки тощо.

У такий спосіб діяли в політиці імпортозаміщення пішли Ірландія, Ізраїль, Іспанія та Індія (зокрема, в зонах офшорного програмування в Бангалорі) [3].

«Азійські тигри» домагалися рекордних темпів зростання протягом майже трьох десятиліть. Темпи зростання валового продукту в цих країнах складала від 7 % до 10 % на рік. За найважливішими економічними показниками їм вдалося вже до середини 80-х років ХХ ст. скоротити в 3-4 рази відставання від провідних індустріально розвинених країн.

Фактично ці країни показали рекордні темпи зростання і строки скорочення розриву в рівні розвитку з лідерами світової економіки. Важливе значення має той факт, що в структурі їх економіки неухильно збільшувалася частка високотехнологічних галузей виробництва.

Погіршення економічної ситуації в країнах Азії відбулося наприкінці 90-х років ХХ ст. в період Азійської кризи, значним чином через політику протекціонізму, коли постраждали країни підвищили ставки митних зборів, а розвинені країни відповіли введенням антидемпінгових мит, що вкрай негативно позначилося на економічному становищі азійських країн.

Азійський досвід виявив також низку недоліків упровадження та реалізації протекціоністських заходів, до яких належать зростання цін на аналоги імпортованої продукції, що починали випускати всередині країни задля заміщення імпортованої; обмеження конкуренції на внутрішньому ринку та утворення олігополії й монополії, що призводило до зниження економічної ефективності; надмірна обтяженість державного бюджету витратами на підтримку безперспективних з погляду міжнародної конкурентоспроможності галузей; погіршення політичних відносин з найближчими сусідами та основними торговельними партнерами, а також міжнародними організаціями.

Нині під впливом стимулювання лібералізації торгівлі Світовою організацією торгівлі (СОТ) сфера вживання протекціоністських заходів звужується, причому на зміну тарифним методам обмеження торгівлі прийшли нетарифні інструменти. Використання нетарифного регулювання дозволено СОТ, воно надає можливість здійснювати гнучку й цілеспрямовану політику і щодо окремих країн чи угруповань, і щодо окремих видів товарів.

Так, частка товарних позицій, до яких вживається нетарифний захід щодо всіх товарних позицій, у Китаї складає 7,62 %, в Японії – 5,61 %, у США – 5,08 %, в ЄС – 5,79 (табл. 2). У Китаї, США та ЄС найбільше нетарифних обмежень застосовується щодо зовнішньої торгівлі залізом і сталлю. Найчастіше використовують технічні бар'єри, якими регулюються майже 2/3 міжнародної торгівлі.

Сучасна практика нетарифних обмежень характеризується найбільшою частотою вжиття санітарних і фітосанітарних заходів (використовуються переважно для продовольчої продукції), технічних бар'єрів і кількісних обмежень. Застосування в міжнародній торгівлі технічних бар'єрів створює перешкоди для доступу до внутрішнього ринку іноземних постачальників, що забезпечує підтримку та захист національних товаровиробників.

Механізми нівелювання технічних бар'єрів у торгівлі базуються на взаємному визнанні результатів оцінки відповідності, що може бути досягнуто тільки в результаті технічної гармонізації.

Таблиця 2

Частки товарних позицій, до яких застосовувався нетарифний підхід протекціонізму у 2013 р., % (за даними ЮНКТАД [4])

Товарні позиції	Китай	Японія	США	ЄС
Сільськогосподарська продукція	7,30	7,69	4,56	2,30
Продукція добувних галузей	1,51	6,31	5,44	0,47
Залізо і сталь	44,85	0,48	42,44	51,94
Хімічні товари	3,90	1,15	3,35	4,18
Машини і транспортні засоби	14,02	0,05	5,18	2,41
Одяг і текстиль	2,82	23,06	1,13	87,21
Товари загалом	7,62	5,61	5,08	5,79

Світовій практиці відомий і негативний досвід реалізації протекціоністської політики, який варто врахувати в Україні у процесі регулювання ЗКД. Необдумане вжиття жорстких протекціоністських заходів може призвести до поглиблення кризових явищ у системі національного господарства. Необхідно зважати на те, що реалізація державної політики протекціонізму в зовнішній торгівлі, яка супроводжується зниженням обсягів імпорту внаслідок погіршення її умов, може мати ефект, зворотний бажаному.

Прикладом загрозливих наслідків протекціонізму для економічної безпеки держави є зовнішньоторговельний курс країн Латинської Америки. Через багаторічну протекціоністську політику до 1990 р. Аргентина опинилася в ізоляції від світових ринків. Середній рівень митних тарифів у країні складав 29 % (для порівняння: відповідний показник для США в цей період – 3 %). На деякі імпортовані товари – автомобілі, автозапчастини, сталь, вироби нафтохімії, пластмаси, текстильне волокно – ставки тарифів були ще вищими. Система ліцензування обмежувала імпорт близько 3000 видів продукції, зокрема автомобілів, цукру, алкогольних напоїв, ліків, сировини для фармацевтичної промисловості, шкіри, взуття, наручних годинників, одягу, синтетичного натурального волокна.

Аргентина дотримувалася політики імпортозаміщення, створюючи переваги для вітчизняних виробників навіть у тих випадках, якщо їхні вироби коштували на 60 % дорожче за аналогічні закордонні товари. У багатьох галузях, наприклад страхуванні та авіаперевезеннях, аргентинська влада не допускала конкуренції. Такі обмеження ускладнювали аргентинцям співпрацю із сусідніми країнами. Так, аргентинські фірми тривалий час купували жерсть на 25 % дорожче, ніж їх конкуренти із США, хоча виробники із сусідньої Болівії могли поставити цю продукцію за низькою ціною. Аналогічним чином за мідний дріт аргентинські компанії платили на 40 % біль-

ше, ніж американські, хоча з великим експортером міді – Чилі – в Аргентини є спільний кордон протяжністю 2500 миль [5]. Прагнучи захистити «стратегічно важливі» галузі промисловості, аргентинський уряд не дозволяв громадянам країни закуповувати сучасну електроніку в зарубіжних постачальників. Унаслідок цього нестача комп'ютерів обмежила можливість аргентинських фінансових і наукових установ.

У 30-х роках ХХ ст. під час Великої депресії урядом США було прийнято закон Смута-Хоулі [6], згідно з яким підвищувалися ставки мит на понад 20 тис. імпортованих товарів. Результатом таких протекціоністських заходів стала відповідна реакція держав – партнерів США, які підвищили мита на американські товари, що призвело до різкого скорочення торгового обороту між США та європейськими країнами й остаточно ввело економіку у Велику депресію.

Україна також уже має приклади такого досвіду, зокрема щодо регулювання на ринку фармацевтичної продукції. Разом із корупційним складником та нестачею власних виробничих потужностей тут наявні надмірні протекціоністські заходи (насамперед процес реєстрації лікарських засобів) щодо імпортованих аналогів, які зазвичай є набагато дешевшими. Як наслідок, кількість зареєстрованих лікарських засобів в Україні майже в 1,9 раза менша порівняно з країнами ЄС (відповідно 369 та 727 найменувань). Водночас частка вітчизняного виробництва лікарських засобів в Україні є однією з найменших у Європі – близько 28 %. Для прикладу, у країнах Європи вона складає близько 50 %, а в Китаї – понад 85 %. У результаті ціни на окремі ліки на внутрішньому ринку значно перевищують середньоєвропейські. Для виправлення цієї ситуації Кабінет Міністрів України у 2015 р. визначив перелік імпортованих медичних виробів, що не обкладаються додатковим митом. Проте остаточне вирішення зазначеної проблеми вимагає додаткового регулювання.

Отже, можна стверджувати, що Україні під час планування пріоритетів зовнішньоторговельної політики в умовах економічної кризи необхідно враховувати й негативний досвід щодо торговельного протекціонізму. Необґрунтоване вжиття жорстких протекціоністських заходів може призвести до поглиблення кризових явищ у українській економіці, як це було у випадку США в 30-х роках ХХ ст. та азійських країн наприкінці 90-х років ХХ ст.

У зазначеному контексті очевидно, що основною функцією протекціонізму має стати захист національної економіки в період становлення, а також її підготовка до конкурентної боротьби в умовах вільної торгівлі. Політику протекціонізму необхідно обмежити короткостроковим часо-

вим горизонтом із підтримкою високотехнологічних галузей економіки з переходом у подальшому до експортоорієнтованої політики виробництва й зовнішньої торгівлі.

Світовий досвід свідчить, що протекціонізм є не постійним, а тимчасовим напрямом торговельної політики. Його основна функція – захистити національну економіку в період становлення та підготувати до конкурентної боротьби в умовах вільної торгівлі. З огляду на зазначене, головним завданням в українській зовнішньоторговельній політиці є вибір обмеженої короткостроковим часовим горизонтом раціональної комбінації методів торговельних обмежень і заходів імпортозаміщення, яка не призведе до застою, а сприятиме розвитку економіки. Доцільним є підтримання високотехнологічних галузей економіки з переходом у подальшому до експортоорієнтованої політики у цій сфері.

Як відомо, комплексні методи державного регулювання зовнішньої економічної діяльності (*дали* – ЗЕД) містять і тарифні, і нетарифні методи. Так, вжиття антидемпінгових, антисубсидійних і спеціальних заходів відповідно до законів України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 р., «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» від 22 грудня 1998 р., «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» від 22 грудня 1998 р. [7] передбачає не лише використання антидемпінгового, компенсаційного або спеціального мита (тарифне регулювання), а й ліцензування, квотування та реєстрацію зовнішньоекономічних контрактів (нетарифне регулювання).

Кабінет Міністрів України щороку затверджує перелік видів товарів, експорт та імпорт яких підлягають ліцензуванню і квотуванню. У ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» виокремлено автоматичне й неавтоматичне ліцензування, для яких передбачено різний порядок видачі ліцензій. Так, у разі неавтоматичного ліцензування термін розгляду заявок не має перевищувати 30 днів при розгляді в порядку надходження і не більше ніж 60 днів, починаючи з дати закінчення оголошеного терміну прийому заявок, якщо всі вони розглядаються одночасно з іншими заявками.

До методів державного регулювання ЗЕД належать також заборони, обмеження й забезпечувальні заходи щодо імпорту, експорту та транзиту товарів і послуг, а також експортний контроль. Ст. 17 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність» чітко встановлює, що в Україні заборонено у зовнішньоекономічній діяльності. На територію України дозволяється імпорт тільки тих товарів, які відповідають технічним, фармакологічним, санітарним, фітосанітарним, ветеринарним та екологічним вимогам, а отже, не порушують мінімальних умов відповідних товарів і вимог, які діють на території України.

У разі відсутності національних стандартів та вимог в Україні на певний товар застосовуються відповідні міжнародні стандарти й вимоги або стандарти й вимоги, які діють у провідних країнах – експортерах певних товарів. Зазначені стандарти й вимоги, а також процедура їх застосування не можуть використовуватися з метою створення бар'єрів для здійснення суб'єктами ЗЕД цієї діяльності. До імпортованих товарів застосовується національний режим їх сертифікації. Додатково НБУ запроваджено режим попередніх імпорتنих депозитів для регулювання платіжного балансу України. При цьому НБУ встановлює порядок здійснення таких операцій і розмір сум депозитів у відсотках до вартості договору, що не може перевищувати 50 %.

До державного регулювання ЗЕД також належить встановлення різних правових режимів для відносин суб'єктів ЗЕД з іноземними суб'єктами з тих або інших держав. На сучасному етапі в Україні діють особливі правові режими для товарів, що імпортуються з держав – членів Світової організації торгівлі. До таких режимів належить, зокрема, режим найбільшого сприяння, який стосується мита, митних зборів, методів стягнення таких мита і зборів, правил та формальностей у зв'язку з імпортом і означає, що будь-яка перевага, сприяння, привілей чи імунітет, які надаються стосовно будь-якого товару, що походить з будь-якої держави, мають негайно й безумовно надаватися аналогічному товару, який походить з території держав – членів СОТ або держав, з якими укладено двосторонні чи регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння. Крім режиму найбільшого сприяння, може бути встановлений національний режим, який означає, що стосовно імпортованих товарів, які походять із держав – членів СОТ, надається режим не менш сприяльний, ніж для аналогічних товарів українського походження щодо податків, зборів, встановлюваних законами та іншими нормативно-правовими актами правил і вимог до внутрішнього продажу, пропозиції до продажу, купівлі, транспортування, розподілу або використання товарів, а також правил внутрішнього кількісного регулювання, які встановлюють вимоги щодо змішування, перероблення або використання товарів у певних кількостях чи пропорціях. Наприклад, національний режим ЗЕД має бути встановлений в Україні для членів СОТ.

Характеризуючи зміни в митних тарифах, що відбулися у 2014 – 2015 рр. в Україні, зазначимо такі тенденції. У 2014 р. ставки експортного мита зменшилися до 20 % порівняно з 25 % до митної вартості товару у 2013 р. на живу велику рогату худобу свійських видів, крім чистопорідних (чистокровних) племінних тварин; на окремі види насіння олійних культур тарифи залишилися без змін на рівні 10 %, на відходи та брухт чорних металів зменшилися з 11,6 % у 2013 р. до

10 % у 2014 р., аналогічно на брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням – з 18 до 15 %, на газ різних видів залишився на попередньому рівні – 35 % (але не менше ніж 400 грн за 1000 м³) [8].

Попри членство України в СОТ, на початку 2015 р. було ухвалено Закон України «Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 р.», яким передбачено тимчасове запровадження додаткового імпортного збору у 2015 р. на всі імпортні товари в розмірі 5–10 % строком на 12 місяців, відповідно до ст. XII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 р. та Домовленості про положення ГАТТ-1994 щодо платіжного балансу.

Додатковий імпорتنний збір справляється з товарів, що ввозяться на митну територію України в митному режимі імпорту, незалежно від країни походження цих товарів та укладених Україною угод (договорів) про вільну торгівлю. Об'єктами оподаткування додатковим імпортним збором є товари, визначені в частинах першій та другій ст. 277 Митного кодексу України, крім життєво необхідних товарів відповідно до ст. 5 цього Закону [9].

Згідно з документом життєво необхідними товарами є природний газ, вугілля енергетичне, паливо для АЕС, нафта, нафтопродукти (бензин, дизпаливо), банкноти й банківські метали, гуманітарна допомога, товари, що звільняються від сплати ввізного мита відповідно до міждержавних домовленостей, крім вільної торгівлі (наприклад, товари, що ввозяться як технічна допомога, для забезпечення діяльності Чорнобильського фонду «Укриття», у межах співробітництва з НАТО, Глобальним фондом тощо). Додатковий імпорتنний збір справлятиметься з товарів, які ввозяться на митну територію України в митному режимі імпорту (тобто для вільного обігу на митній території України), незалежно від країни їх походження за ставками: 10 % для товарів, що класифікуються у 1–24 товарних групах згідно з УКТЗЕД (готові харчові продукти; жири та олії тваринного й рослинного походження; алкогольні та безалкогольні напої; тютюн і його заміники; оцет; живі тварини); 5 % для товарів, що класифікуються у 25–97 товарних групах згідно з УКТЗЕД; 10 % для товарів, що підлягають оподаткуванню ввізним митом відповідно до ст. 374 Митного кодексу України. Цей закон набрав чинності з 01 січня 2015 р. [9].

В умовах російської воєнної агресії на особливу увагу заслуговують митні процедури відносно окупованих територій. У цьому контексті важливо наголосити на роз'ясненні Державної фіскальної служби України стосовно оподаткування товарів, що мають статус українських та вивозяться з тимчасово окупованої території на

іншу територію України. Так, згідно з роз'ясненням, відповідно до підп. 6.4 ст. 6 Закону України від 12 серпня 2014 р. № 1636-VII «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон 1636) товари, вироблені, достатньо перероблені або ввезені на митну територію України та випущені для вільного обігу на тимчасово окупованій території України до набрання чинності Законом України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (набрав чинності 27 квітня 2014 р.), вважаються товарами українського походження, які вільно переміщуються на іншу територію України без застосування заходів тарифного й нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності до 01 січня 2015 р.

Для підтвердження походження товарів з ВЕЗ «Крим» починаючи з початку 2015 р. видаються сертифікати про походження товару форми «У-1» (лист Державної фіскальної служби України від 07 жовтня 2014 р. № 6547/7/99-99-25-02-08-17) [10]. Сертифікати про походження товару форми «У-1» засвідчуватимуть печатками та підписами уповноважених осіб торгово-промислових палат України (за винятком Торгово-промислової палати Криму й Севастопольської ТПП).

У контексті завдань модернізації державної митної політики варто також згадати, що відповідно до умов посилення євроінтеграції України протягом десяти наступних років відбуватиметься створення Глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі, а отже, понад 90 % митних ставок будуть дорівнювати 0 %. Згідно з цією угодою Україна повинна скасувати понад 98 % мит (з боку ЄС – понад 96,3 %) [11, с. 10–12]. Основними проблемами, що супроводжуватимуть трансформації у цій сфері, для внутрішнього ринку є морально та фізично застарілий технологічний процес виробництва, а також зношені основні фонди; необхідність докорінної зміни законодавства та адміністративної й судової практики; регулювання лише базових питань (для прикладу, контроль безпеки продукції замість регламентування порядку виробництва); необхідність прийняття регламентів замість державних стандартів. При цьому тарифні й нетарифні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності мають бути спрямовані на стимулювання підприємницької активності й макроекономічної динаміки.

Окремих висновків щодо присутності політики протекціонізму в Україні можна дійти аналізуючи індекс легкості ведення підприємницької діяльності за версією рейтингу *Doing business*. У 2015 р. ситуація із цим показником в Україні погіршилася на один пункт, і країна із 153-го пе-

**Структура субіндексу «міжнародна торгівля»
за рейтингом легкості ведення підприємницької діяльності в Україні у 2015 р.
(за даними рейтингу Doing business Групи Світового банку [12])**

Індикатори	Україна	Європа й Центральна Азія	ОЕСР
Документи для експорту (кількість)	8	7	4
Час на експорт (днів)	29,0	23,6	10,5
Вартість експорту (дол. США за контейнер)	1880,0	2154,5	1080,3
Вартість експорту (дол. США за контейнер, з урахуванням інфляції)	1880,0	2154,5	1080,3
Документи на імпорт (кількість)	9	8	4
Час на імпорт (днів)	28,0	25,9	9,6
Вартість імпорту (дол. США за контейнер)	2455,0	2435,9	1100,4
Вартість імпорту (дол. США за контейнер, з урахуванням інфляції)	2455,0	2435,9	1100,4

ремістилася на 154-те місце. Детальний розгляд одного із субіндексів цього індексу – «міжнародна торгівля» – дає змогу дійти висновку, що в Україні для імпортерів порівняно з експортерами існують додаткові обмеження, які стосуються вартості процедур (табл. 3). Якщо вартість експортної процедури за контейнер на 274,5 дол. США (з урахуванням інфляції) менша порівняно з країнами Європи та Центральної Азії і на 779,7 дол. США більша стосовно країн ОЕСР, то для імпорту відповідні показники вищі на 19,1 дол. США за контейнер щодо країн Європи та Центральної Азії і на 1354,6 дол. США – стосовно країн ОЕСР.

Тому можна стверджувати про застосування окремих механізмів політики протекціонізму в Україні щодо імпортерів, однак питання про їх ефективність для соціально-економічного розвитку України залишається відкритим.

В умовах глобалізації ефективне стримування імпорту товарів (послуг) на внутрішній ринку має бути забезпечено реалізацією структурно-інноваційної моделі економічного розвитку. Світовий досвід свідчить про можливість здійснення в економіці структурно-інноваційних зрушень лише за умови використання моделі регульованої ринкової економіки з високою часткою прямого й непрямого державного стимулювання інноваційної діяльності. Державна інноваційна політика має забезпечувати збалансований розвиток національної економіки з поступовим зменшенням обсягів виробництва сировинних видів продукції та збільшенням обсягу випуску високотехнологічної продукції, що стимулюватиме технологічну модернізацію промислового виробництва, реалізацію стратегій імпортозаміщення, поліпшення структури експорту і зміцнення експортного потенціалу. Стратегічними пріоритетами тут мають стати такі.

1. Розвиток інституційно-правового базису інноваційної діяльності у спосіб систематизації законодавства у сферах науково-технологічної

та інноваційної діяльності, а також розроблення, реалізації й забезпечення виконання положень науково-технологічних та інноваційних стратегічних програмних документів за пріоритетними напрямками розвитку. Це сприятиме формуванню послідовної та виваженої інноваційної політики й забезпечить здійснення реформи інституційно-правового базису інноваційної, а на її підставі і зовнішньоторговельної безпеки держави. Варто на загальнодержавному рівні закріпити стратегічні пріоритети розвитку інноваційної діяльності, що дозволить забезпечити концентрацію обмежених інвестиційних ресурсів держави на основних пріоритетах розвитку та усунути розбіжності між встановленими цілями державної інноваційної політики й фактичними заходами з її реалізації. Необхідно також створити державну інституцію управління розвитком інноваційної сфери, яка має координувати дії органів виконавчої влади щодо реалізації державної інноваційної політики, а також визначити завдання, відповідальність і повноваження органів державного управління щодо інноваційного розвитку економіки на всіх рівнях системи управління.

2. Удосконалення фінансово-кредитних механізмів підтримки та стимулювання розвитку інноваційної діяльності (страхування підприємницьких ризиків в інноваційній діяльності, державні закупівлі, зменшення відсотка за кредитними лініями тощо), що дасть змогу здійснити перерозподіл фінансових потоків у напрямі посилення інноваційної безпеки та конкурентоспроможності національної економіки. Для цього необхідно створити спеціалізовані інноваційні банки; забезпечити зниження ставки податку на прибуток комерційних банків у разі спрямування ресурсів на довгострокове кредитування інноваційних проектів; створити систему пільгового рефінансування гарантування комерційних банків, які надають пільгові кредити для реалізації інвестиційних проектів щодо розроб-

лення та впровадження інновацій; запровадити механізм державного страхування кредитів, наданих суб'єктам інноваційної діяльності.

3. Формування інституційних умов для розвитку інноваційної інфраструктури інтеграції науково-дослідної та інноваційної діяльності (технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів, високотехнологічних інноваційних підприємств, венчурних фондів, центрів трансферу технологій тощо). Це потребує створення державних, галузевих і регіональних інституцій підтримки підприємницької діяльності в інноваційній сфері у спосіб надання капіталу інноваційним підприємствам у вигляді прямих інвестицій або кредитів під низькі відсотки, включення спеціального режиму оподаткування елементів інноваційної інфраструктури до переліку спеціальних податкових режимів Податкового кодексу України.

4. Здійснення селективної протекціоністської політики для стимулювання технологічного імпорту, передусім машин та обладнання, обме-

ження припливу морально застарілих технологій. Тут може бути корисним досвід Південної Кореї, де функціонує Центр із залучення іноземних технологій, який здійснює їх експертизу й надає дозволи на придбання. Задля обмеження допуску застарілих технологій у країні прийнято правила, згідно з якими для використання технологій потрібно отримати спеціальний дозвіл.

Необхідним кроком є також підтримка вітчизняних виробників задля забезпечення відповідності їх продукції європейським стандартам якості. Важливим є включення українських підприємств у технологічні ланцюги європейських компаній, що разом з технологічним оновленням допоможе компенсувати наслідки розриву коопераційних зв'язків на пострадянському просторі. Наслідком вжиття зазначених заходів стане підвищення конкурентоспроможності продукції національних виробників, що є найбільш ефективним способом захисту внутрішнього ринку в умовах його надмірної відкритості.

Список використаних джерел

1. *Угода* про асоціацію між Європейським Союзом та його державами-членами, з однієї сторони, та Україною, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf
2. *Інтеграційні* можливості України: перспективи та наслідки / За ред. В. М. Гейця, Л. В. Шинкарук; Ін-т економіки та прогнозування, Нац. акад. наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://f.ief.org.ua/Shynkaruk_Dopovid%202014.pdf
3. *Mahbubani K.* Can Asians Think? K. Mahbubani – Singapore : Time Books International, 1998. – P. 51.
4. *ЮНКТАД* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.asp>
5. *Bendini R.* Protectionism in Argentina: Old habits die hard / R. Bendini [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491424/EXPO-INTA_SP\(2012\)491424_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491424/EXPO-INTA_SP(2012)491424_EN.pdf)
6. *Smoot-Hawley* Tariff Act of 1930 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-rohan.sdsu.edu/dept/polsciwb/brian/docs/1930Smoothawleytariff.pdf>
7. *Про застосування* спеціальних заходів щодо імпорту в Україну : закон України від 22.12.1998 р. № 332-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/332-14>
8. *Про вивізне* (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів : закон України від 24.10.2002 р. № 216-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/216-15>
9. *Про заходи* щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 р. : закон України від 28.12.2014 р. № 73-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 4. – Ст. 20.
10. *Про заповнення* сертифіката про походження товару форми «У-1» : лист Державної фіскальної служби України від 07.10.2014 р. № 6547/7/99-99-25-02-08-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vobu.com.ua/ukr/legislations/view/519>
11. *ЄС – Україна: Глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі.* – Представництво Європейського Союзу в Україні, 2013. – 24 с.
12. *Doing Business* / Група Всемирного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine/#trading-across-borders>